

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Kékesdi-Boldog Dalma

Csernobil a médiában

A szovjet-kommunista típusú sajtómodell
a Kádár-korszakban egy esettanulmány tükrében

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezetők:

Dr. habil Bajomi-Lázár Péter
főiskolai tanár

Dr. habil Sipos Balázs
egyetemi docens

Budapest, 2021

Kommunikáció és Médiatudomány Tanszék

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Kékesdi-Boldog Dalma

Csernobil a médiában

A szovjet-kommunista típusú sajtómodell
a Kádár-korszakban egy esettanulmány tükrében

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezetők:

Dr. habil Bajomi-Lázár Péter
főiskolai tanár

Dr. habil Sipos Balázs
egyetemi docens

© Kékesdi-Boldog Dalma

Tartalomjegyzék

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása.....	4
2. A felhasznált módszerek	5
3. Az értekezés tudományos eredményei (pontokba szedve)	10
4. Főbb hivatkozások	17
5. Mellékletek	20
1. ábra. A szovjet-kommunista sajtómodell alapvető jellemzői 1947 és 1990 között a Szovjetunióban és Magyarországon	20
2. ábra. Az atomkatasztrófa utáni legfontosabb információk, pártintézkedések és médiamegjelenések időrendi ábrája.....	21
6. A témakörrel kapcsolatos publikációk jegyzéke.....	22

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása

1986. április 26-án hajnali 1 óra 23 perckor a Szovjetunióban, Csernobil város közelében felrobbant a Vlagymir Iljics Lenin Atomerőmű 4-es számú reaktora. A baleset következtében a légkörbe egészségre káros radioaktív anyag jutott, amely több tízezer négyzetkilométernyi területet szennyezett be, és elérte Magyarország légterét is. Az atomerőmű-baleset emberéleteket fenyegetett, ám a helyi és a magyar lakosság a szovjet-kommunista típusú médiapolitika miatt nem tájékozódhatott kellőképpen a veszélyről. Az áldozatok pontos számát a mai napig nem ismerjük, erről csupán becsléseink vannak (Aszódi 2006, 2016).

A csernobili atomkatasztrófa sokrétű esemény, amely számos globális és lokális kérdést vet fel. Médiatörténeti és kommunikációtudományi szempontból különösen arra érdemes figyelmet fordítanunk, hogy a szovjet típusú tekintélyelvű sajtómodellben (Siebert et al. 1956/1984) miként zajlott az esemény kommunikációja. A katasztrófa ténye hatással volt a Szovjetunió geopolitikai pozíciójára, ugyanis megrengette az államszocialista ideológia stabilitását az, hogy a balesetet emberi mulasztás okozta, az atomerőmű meghibásodása pedig jelezte a szovjet technológiai elmaradottságot is, ám a kritikai diskurzus lehetőségei korlátozottak voltak. Az atomkatasztrófa következtében megnövekedett radioaktív sugárzási szintről hivatalos nyugati beszámolók is készültek, ezért a balesetet – a szovjet pártvezetés szándéka ellenére – nem lehetett eltitkolni.

A csernobili eseményekről szóló tájékoztatás vizsgálata a Mihail Szergejevics Gorbacsov, az SZKP főtitkára által 1986. év elején meghirdetett glasznoszty, vagyis a politikai nyitottság kontextusában is releváns kérdés, hiszen ennek az új típusú politikai irányutatásnak éppen az volt a lényege, hogy a korábbiaknál nagyobb teret biztosítson bizonyos témák nyilvános megvitatására (Gibbs 1999: 8). Az atomerőmű-baleset „az új típusú szovjet politika első próbatétele volt” (McNair 1991: 54), és „rámutatott a tájékoztatás korlátaira” (Gibbs 1999: 42).

Az atomkatasztrófa óta többször érte vád a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) vezetését az ügy nem megfelelő kezelése, az akadozó kommunikáció, az információszegény tájékoztatás miatt (Germuska 2010: 213), mások pedig egyenesen a „tájékoztatáspolitikai csődjéről” beszéltek (Balázs et al., 2006, Balázs 2006, Mangel 2020). Úgy vélem, hogy a csernobili atomkatasztrófa hazai médiareprezentációjáról akkor lehet teljes képet nyerni, ha azt a korabeli politikai és tájékoztatáspolitikai kontextusban vizsgáljuk, és közben felfejtjük azt is, hogy az MSZMP vezetőinek milyen információik voltak az első napokban a történetekről.

A Kádár-korszakban folyamatosan jelentkeztek tájékoztatási kihívások és a nyilvánosság előtt nehezen interpretálható problémák. Ezek közül a csernobili atomkatasztrófa mint számos problémakört érintő esemény különösen alkalmasnak mutatkozik a magyar

tájékoztatás gyakorlati működésének bemutatására, mert e rendkívüli eset vizsgálata nagytűvegként mutatja meg a mindennapi tájékoztatási problémákat, mindemellett nem találni a korszakban nagyobb hírértékkel bíró eseményt. Bár az atomkatasztrófa hivatalos kommunikációja sokat árul el mind a magyar, mind a szovjet tájékoztatási gyakorlatról, átfogó tudományos vizsgálatára magyar szakíró még nem vállalkozott, csupán egyes részterületeire fókuszáló elemzések,¹ illetve a Tömegkommunikációs Kutatóközpont munkatársai által 1986-ban jegyzett, szűk körben publikált vizsgálatok készültek. Dolgozatommal ezt a hiányt igyekszem pótolni.

Doktori kutatásomban arra a fő kérdésre keresek választ, hogy milyen volt a Kádár-korszak médiarendszere, ennek működését pedig a csernobili atomkatasztrófa példáján keresztül mutatom be. Disszertációm olyan alap kutatásnak szánom, amely egyfelől *értelmezési keretet biztosít a Kádár-kori tájékoztatáspolitikára eddiginél differenciáltabb jellemzéséhez, másfelől az egy időben a különböző hírciklusú médiaplatformokon megvalósult hazai atomkatasztrófa-kommunikáció tudományos elemzését kínálja.* Írásomban számos primer forrást használok fel, arra törekedve, hogy munkám az olyan későbbi kutatások során is hasznosítható legyen, amelyek az államszocialista rendszerek kontextusában a politikai és a médiarendszerek egymásra gyakorolt hatását igyekeznek feltérképezni.

Kutatásom remélt szakirodalmi kontribúciója a tájékoztatáspolitikai gyakorlat mechanizmusait feltáró részletes csernobili esettanulmány mellett az, hogy a Kádár-korszak tájékoztatáspolitikájának részletes feltárásával és szakaszolásával bemutatja, egyes rendkívüli politikai események miként vezethetnek el a médiarendszerben végbemenő változásokhoz – vagyis a két alrendszer közötti kapcsolódási pontokat mutatják meg.

2. A felhasznált módszerek

Dolgozatom két fő tartalmi egységből áll: egy médiarendszer-elemzésből és egy váratlan esemény médiareprezentációjának vizsgálatából. Kutatásom a társadalomtudományok és a bölcsészettudományok határán helyezkedik el, ezeken belül a média- és kommunikációs

¹ A csernobili atomkatasztrófáról készültek primer forrásokat feldolgozó írások, de ezek száma a korábban nehezen vagy egyáltalán nem hozzáférhető levéltári iratok miatt csekély. Az első Balázs Bálint, Müller Rolf és Sipos Zoltán 2006-ban megjelent *A csernobili tragédia: és a tájékoztatáspolitikára csődje* című cikke. Müller Rolf 2007-ben a *Májusban – titokban* című tanulmányában az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában fellelhető anyagokból dolgozott. Három évvel később Germuska Pál *Zápor, zivatar, jégeső* címmel közölt részletes írást, amelyben a baleset hazai kezelését igyekezett – az akkor korlátozottan kutatható – levéltári források alapján rekonstruálni. A téma kutathatóságához nagymértékben hozzájárul a Cseh Gergő Bendegúz, Haász Réka, Katona Klára, Ring Orsolya és Tóth Eszter szerkesztésében 2018-ban megjelent *„Ez a sugárzás nem ismer határokat” Dokumentumok a csernobili katasztrófa magyarországi következményeiről* című forráskiadvány, amely a korabeli magyar hivatalos szervek által keletkeztetett, az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött iratokat adja közre.

tudományok, valamint a történelemtudományok tudományágakhoz kapcsolódik. A primer források vizsgálata során a deskriptív történelemtudomány módszereit és a tartalomelemzést, a szekunder irodalom esetében a források másodelemzését és egymással való szintetizálását alkalmazom. Kutatási eredményeimet deduktív érvelési logika mentén haladva ismertetem.

A szakirodalmi áttekintést a klasszikus propaganda-irodalommal kezdem (Lippman 1922, Bernays 1928/2005, Lasswell 1938, Klemperer 1947/2013, Boorstin 1961, Ellul 1965, Carey 1989/2009, Herman & Chomsky 2016). Ezt követően Max Weber (1922/1987), Gabriel Almond et al. (2006) és Bayer József (1999) munkái alapján definiálom a(z) *államszocialista* politikai rendszer és az *intézményrendszer* fogalmát. A *tömegkommunikáció*, a *média* és a *médiarendszer* jellemzőit Manuel Puppis (2010), Aczél Petra (2015) és Denis McQuail (2015) alapján fogalmazom meg, különbséget téve a korai, *tradicionális médiarendszer* (McQuail 2015), a *késő-modern médiakörnyezet* (Császi 2008) és az *új, hibrid médiarendszer* (Chadwick 2015, 2017) között. A médiarendszer és a politikai rendszer(ek) kapcsolatát a *médiamegcsapás* (*media capture*) (Mungiu-Pippidi 2008), a *média pártgyarmatosítása* (*party colonisation of the media*) (Bajomi-Lázár 2015), a *politikai párhuzamosság* (*political prallelism*) (Seymour-Ure 1974) és a *média instrumentalizálása* (Hallin & Mancini 2004/2008, Mancini 2012) fogalmakkal írom le. Az *(államszocialista) ideológia* és a *politikai legitimitáció* fogalmak definíciójához Max Weber (1922/1987), Kornai János (1997), Szalai Erzsébet (1994), Bayer József (1997, 1998, 1999) és Andrew Heywood (2017, 2019) írásait használom. Brezinski (1956/1965), Linz és Stepan (1996), valamint Heywood (2019) alapján kifejttem, hogy miért a liberalizáció, s nem a demokratizáció fogalmát használom a korabeli médiapolitika jellemzésére. A szakirodalom szintézise során arra a kérdésre keresek választ, hogy az autoriter politikai rendszerben miként működik a médiarendszer, és milyen sajátosságokat mutat.

A magyar médiarendszer leírásánál klasszikus médiarendszer-elméleti megközelítést alkalmazok, vagyis a politikai rendszer és a médiarendszer kapcsolatait, kölcsönhatásait vizsgálom. A *longue durée* perspektívát alkalmazom, és arra a fő kérdésre keresek választ, hogy milyen volt a Kádári médiarendszer egésze, s idővel hogyan változott. Úgy vélem, hogy a kádári tájékoztatáspolitikát komplex módon érdemes vizsgálni, és a hosszú távú eseményeket is figyelembe kell venni ahhoz, hogy megérthessük a korszak médiapolitikai változásait. Ezért előbb röviden ismertetem a szovjet-kommunista típusú sajtómodell (Siebert et al. 1956/1984: 105–146) jellemzőit, és James W. Markham (1961), Mark W. Hopkins (1965), Gail W. Lapidus (1987), Brian McNair (1991), Richard Sakwa (1993/2008, 1999), Joseph Gibbs (1999), Jeffrey Brooks (2000) és Brett W. Taylor (2013) alapján röviden áttekintem, milyen vezéreszméken alapult a szovjet tájékoztatási gyakorlat, és milyen fő korszakokra tagolható a Szovjetunióban. A szovjet tájékoztatáspolitikát – terjedelmi okokból – részletekbe menően nem tárgyalom,

annak csupán alapvető jellemzőire fókuszálok. A szovjet modellre a jelen keretek között olyan viszonyítási pontként tekintek, amely segíthet megérteni a magyar médiarendszer működését. Érvélem alátámasztása érdekében szükségesnek tartom a szovjet és a magyar médiairányítás vázlatos összehasonlítását (lásd a mellékletben szereplő 1. ábrát). Ez a táblázat kísérleti jelleggel, illusztrációs céllal készült, s szerepe az, hogy az alap kutatásban definiált szovjet és magyar tájékoztatáspolitikai sajátosságokat áttekinthetően illusztrálja, és egymással összehasonlíthatóvá tegye, továbbá megmutassa: a két médiarendszer nem azonos módon fejlődött az évek során.

A magyar tájékoztatáspolitikát a szovjet-kommunista sajtómodell egyik sajátos változatának tekintem. Kiindulópontom az, hogy a kádári médiarendszer felépítését, működését és alapelveit tekintve nagyon hasonló a szovjetunióbeli rendszerhez, ám a két gyakorlat nem teljesen azonos, mert egymástól eltérő ütemben és eltérő irányba változtak az idők során. Mindezt alátámasztva előbb ismertetem a magyar médiarendszer felépítését, irányítási módját és szervezeti struktúráját, majd leírom a gyakorlati működés sajátos vonásait. Ezt követően röviden kitérek a szintén szovjet-kommunista típusú sajtómodellt alkalmazó Rákosi-korszak és az 1953 és az 1956 közötti átmeneti időszak médiairányítására is, mert ezek a Kádár-kori (tájékoztatás)politika közvetlen előzményeinek tekinthetők, a Kádár-korszak médiapolitikáját csak ezek ismeretében tudjuk kontextusba helyezni és értelmezni.

A Kádár-kori médiarendszer leírásakor a jelentősebb politikai események, illetve a magyar média irányításában bekövetkezett változások közötti összefüggésekre fókuszálok, és úgy érvelek, hogy a médiarendszer és a politikai rendszer kapcsolata az idők során folyamatosan formálódott. Más szavakkal: a Kádár-korszak tájékoztatáspolitikája egy folyamatosan és dinamikusan változó, a kül- és belpolitikai faktoroktól, gazdasági és társadalmi hatásoktól függő rendszer volt. Ennek alátámasztása érdekében javaslatot teszek hat nagy médiapolitikai korszak elhatárolására. A szakaszolás során a Fricz Tamás (1988) által javasolt korszakhatárokat használom, de az általa megjelölt dátumokat és fogalmakat kritikával kezelem. Fricz elemzését szükségesnek vélem kiegészíteni olyan, a témáról a rendszerváltás után író szerzők tudományos eredményeivel, mint Békés Csaba (2003, 2006, 2011, 2019), Buzinkay Géza (2016), Földes György (2012a, 2012b, 2015, 2018), Hegedűs István (2001), Kalmár Melinda (2014) és Takács Róbert (2008, 2009, 2012, 2015a, 2015b, 2020). A magyar tájékoztatáspolitikai szakaszok leírása során primer forrásokat dolgozok fel (korabeli politikai határozatokat, rendeleteket, törvényeket, jegyzőkönyveket, valamint a pártvezetés tagjainak nyilvános és zártkörű felszólalásait), és áttekintem a kortárs politika-, média- és történelemtudományi szakirodalom vonatkozó tételeit is. Arra törekszem, hogy a szakirodalom

másodelemzése alapján rekonstruáljam a szovjet és a magyar tájékoztatáspolitikája közötti párhuzamokat és eltéréseket.

A dolgozat második részében, a csernobili atomkatasztrófa magyarországi médiareprezentációjának vizsgálata során arra a kérdésre keresek választ, hogy a magyar lakosság mikor és miről kapott tájékoztatást a balesettel kapcsolatban, és mennyire voltak a hírek közérthetőek és informatívak. Az elemzés során nagy figyelmet fordítok az eltérő hírciklusú médiumok tartalmára és az újságírói mozgástérre is. Az atomkatasztrófáról szóló magyar hírközlést komplex módon vizsgálom, vagyis nemcsak a média tartalmát elemzem, hanem a média irányítását is. Megpróbálom tehát azt is felfejteni, hogy milyen tényezők motiválták a magyar pártvezetést általánosságban, és milyenek konkrétan a csernobili események idején a médiarendszer (kézi)vezérlése során.

Előbb az MSZMP belső szervezeti kommunikációjáról tudósító és a hazai tájékoztatásról szóló pártiratok és hivatalos dokumentumok, valamint a Szovjetunióból érkező, szigorúan titkos rejtjeltávíratok, Napi Operatív Információs Jelentések, nagykövetségi és konzuli beszámolók segítségével igyekszem rekonstruálni, hogy a magyar politikai vezetés mikor és miről kapott tájékoztatást a szovjet féltől, és mikor, milyen intézkedéseket léptetett életbe. Az eredmények könnyebb áttekintése érdekében a legfontosabb információkat, pártintézkedéseket és médiamegjelenéseket egy idővonalon is ábrázolom (lásd a mellékletben szereplő 2. ábrát). Röviden kitérek a magyar lakosság egészségi állapotával kapcsolatos elemzésekre is, mert úgy vélem, ez is lényeges – ám sok esetben nem objektíven szemlélt – része a baleset után kialakult társadalmi diskurzusnak.

Ezt követően a hazai média tartalmi vizsgálata során három, országosan magas példányszámmal rendelkező napilap (a Magyar Nemzet, a Népszava és a Népszabadság), két hetilap (a Heti Világgazdaság, a Magyarország) és egy szaklap (a Jövő Mérnöke) cikkeit, a Magyar Rádió és a Szabad Európa Rádió magyar nyelvű adásait és a Magyar Televízió felvételeit elemzem. A vizsgált korpusz 124 újságcikkből, 241 rádiós híradásleiratból, 2 rádiós magazinműsor-leiratból, 10 rádiós hanganyagból, 17 vizuális sajtómellékletből és 13 videofelvételből áll. Az írásos anyagok tartalmi leírását és elemzését végzem el, a videofelvételek vizsgálata során a klasszikus mozgóképelemzés hagyományait követem, és a beállításokra és a proxemikai kódokra fókuszálok. Mindhárom médiaplatformot illetően az alábbi fő kérdésekre keresek választ:

- Mikor adták közre a csernobili eseményekkel kapcsolatos első híradásokat?
- Milyen tájékoztatást kapott a lakosság a hazai sugárszennyezettség mértékéről?
- Milyen egészségvédelmi előírásokat javasoltak számukra?

E három tényezőt azért tartom különösen fontosnak, mert döntő hatást gyakoroltak az emberek mindennapi életére. A csernobili atomkatasztrófa ugyanis nemcsak környezeti pusztítást okozott, hanem az általános emberi jól-létre is hatással volt, és mikroszinten is begyűrűzött a családok életébe a mindennapi elővigyázatossági intézkedések betartásán keresztül (Harper 2001). Mivel a radioaktív sugárzás tapasztalati úton nem érzékelhető, csak műszerrel mutatható ki, a lakosság körében számos olyan, a mindennapi életet meghatározó kérdés, dilemma merülhetett fel (ki lehet-e engedni a gyermekeket szabadba, hányszor kell átmosni a nagy levelű zöldségeket ahhoz, hogy lemosódjon róluk a radioaktív szennyeződés, veszélyben vannak-e a várandós nők, ártalmas-e a jódtabletta szedése, fogyasztható-e a boltban vásárolt tejtermék), amely növelhette az információéhséget, a disszonanciát, és ezzel együtt a pontos tájékoztatás iránti igényt is.

A médiaelemzés újdonsága abban rejlik, hogy nagy számú forrás feltárásán alapul, mindhárom korabeli médiaplatformon egy időben vizsgálja az esemény közlését. Névum az is, hogy a Magyar Televízió felvételeinek elemzése során illusztrációs céllal közreadom az adott riport vagy interjú legjellegzetesebb pillanatát ábrázoló, az eredeti videoanyagokból általam készített állóképeket.

A médiaelemzés során az alapkérdéseket a következő részkérdésekre bontom fel:

- Volt-e különbség az egyes médiaplatformok politikai ellenőrzésének módja és mértéke között?
- Másként működött-e a rövid hírciklusú rádió, mint a hosszabb hírciklusú napi sajtó?
- Képes volt-e a Magyar Televízió bőségesebb és pontosabb tájékoztatást nyújtani a vizuális kommunikáció segítségével, mint más médiumok?
- Miben különbözött a Magyar Rádió és a Szabad Európa Rádió magyar nyelvű adásának tájékoztatási gyakorlata?
- Mekkora mozgásterük volt az újságíróknak, és milyen szankciókkal kellett szembenézniük, ha eltértek a hivatalos tájékoztatáspolitikai elvektől?

A primer források töredezettsége miatt segítségül hívom a Tömegkommunikációs Kutatóközpont (TK) korabeli tömegkommunikáció-elemzéseit is, mert ezek a tudományos igénnyel megírt, belső használatú elemzések több helyen ki tudják egészíteni az archívumokban hiányosan fellelhető forrásanyagot. A TK-s elemzéseket nemcsak a saját kutatásom forrásaiként kezelem, hanem külön fejezetben elemzem ezek tartalmát is, mert ezek a baleset évében keletkezett anyagok tájékoztatnak arról is, hogy miként vélekedtek a társadalomtudósok és az újságírók a csernobili atomkatasztrófáról szóló hazai hírközlésről. Röviden ismertetem az itt készült közvélemény-kutatások eredményeit is, mert ezek beszámolnak arról, hogy a baleset és annak kommunikációja milyen hatással volt a magyar társadalomra.

A kutatási eredményeket félig strukturált interjúkkal (Wengraf 2001) egészítem ki. Interjút készítettem Hardy Mihállyal, a Magyar Televízió egykori moszkvai tudósítójával, Barát Józseffel, a Magyar Rádió egykori moszkvai tudósítójával, Bedő Ivánnal, a Magyar Rádió egykori hírszerkesztőjével, aki aznap este dolgozott, amikor Magyarországon nyilvánosságra hozták a baleset hírét. Gálik Mihály, a Magyar Rádió egykori szerkesztőségi igazgatója a korabeli politikai viszonyok és az intézmény belső működését segített megérteni, Terestyéni Tamás a Tömegkommunikációs Kutatóközpontban szerzett tapasztalatait osztotta meg velem. Ezekre a kvalitatív interjúkra azért van szükség, mert így mélyebb tudás nyerhető, hiszen ilyenkor a megkérdezettek saját megfogalmazásukban közlik válaszaikat (Babbie 2001: 336–339, Héra & Ligeti 2005: 142). Az interjút nem az „igazság feltárására” használom, hanem a múlt jelenből megismerhető reprezentációinak megismerésére (Sipos 2007: 356) és az eredmények árnyalására.

3. Az értekezés tudományos eredményei (pontokba szedve)

Doktori disszertációmban az analitikus és a szintetizáló személelmódot ötvözve két nagy témakört dolgoztam fel. Előbb a magyar tájékoztatáspolitikai gyakorlati működése mögött megbújó politikai szándékok, érdekek, gazdasági és társadalmi okok és okozatok feltárásával jellemeztem a Kádár-korszak szovjet-kommunista típusú sajtómodelljét. Majd a korabeli sajtócikkek, rádióadások és televízióműsorok többsikű elemzésével – amelynek során a hírek tartalmi vizsgálata mellett külön figyelmet fordítottam a képi kommunikációra és az újságírói professzionalizációra is – bemutattam, hogy miként zajlott 1986-ban a csernobili atombaleset kommunikációja Magyarországon.

(1.) Az első tartalmi egységben három médiairányítási típust határoltam el a szovjet-kommunista típusú sajtómodellben, s ezeket egy időrendi ábrán is megjelenítettem (lásd a mellékletben szereplő 1. ábrát). Az *autoriter irányítás* során a pártosság és az agitatori-propagandista újságírás iránti igény került előtérbe a hiteles és pontos tájékoztatás hátrányára. A *liberalizációval* jellemezhető időszakokban enyhült a tájékoztatáspolitikai kontrol, így bizonyos szintig megengedetté vált a hírközlésben a nyíltabb, objektívebb hangnem, valamint felértékelődött a közönség, a nyilvánosság szerepének jelentősége. Kedvezőbbé váltak az újságírói munkavégzés körülményei, javult a tömegkommunikáció infrastrukturális háttere, és gyarapodott a politikamentes kiadványok száma. Az *átmeneti időszakokban* oldódott a tömegkommunikáció eszközelvű felfogása, és a tájékoztatáspolitikai elméleti irányításában megjelentek bizonyos liberalizációra utaló jelek, de tényleges tájékoztatáspolitikai eredmények ekkor nem születtek.

(2.) A magyar államszocialista tájékoztatáspolitikát a kortárs szakirodalomnál differenciáltabban, hat nagy korszakra bontva írtam le és jellemeztem. Igyekeztem láthatóvá tenni, hogy a szovjet és a magyar médiarendszer esetében ugyanazon sajtómodell két változatát láthatjuk, vagyis mindkettőre igaz, hogy alapelveiben (pártosság, a kommunista eszmék terjesztésének elsődlegessége, a nagy tömegek elérésének és orientálásának szándéka) és működésében (pártállami monopólium a médiarendszer működtetéséhez szükséges összes területen, folyamatos állambiztonsági kontrol, cenzorrendszer és az öncenzúra iránti elvárás) a tekintélyelvű, szovjet-kommunista modellt követte, mégis ezek más fejlődési utat jártak be az idők során. A szakirodalmi hagyománytól eltérően nem a magyar médiapolitika állandóságát hangsúlyoztam, hanem úgy érveltem, hogy a médiarendszer és a politikai rendszer kapcsolata az idők során folyamatosan változásban volt, csakúgy, mint a média szerepéről és funkciójáról szóló elképzelések, ezért a magyar tájékoztatáspolitikát szegmentált és a külső hatásokat tekintve bizonyos szinten adaptív, változásra képes rendszernek tekinthető. Ezt bizonyítja, hogy nemcsak autoriter irányítás valósult meg, hanem átmeneti időszakokat, liberalizációs törekvéseket is láthatunk. Kutatási eredményeim alapján hat nagy médiapolitikai korszak elhatárolására tettem javaslatot.

(2.1) Az első korszakban (1956–1959) az 1956-os forradalom utáni politikai „rendteremtés” és a párt társadalmi legitimációjának megerősítése zajlott. Ebben a folyamatban a sajtó fontos szerepet kapott: nyílt agitációval és propagandával kellett elősegítenie az államszocialista ideológia terjesztését, részt kellett vennie a társadalom „nevelésében”, orientálásában és mozgósításában. Annak ellenére, hogy ekkor a Szovjetunióban desztalinizációs politika zajlott, itthon a médiairányítás autoriter jegyeket mutatott (lásd a mellékletben az 1. ábrát). Az új politikai rendszer jogi szabályozói között elsőként szerepeltek a sajtóirányítással kapcsolatos határozatok, amelyek kijelölték a sajtó küldetését, intézményi háttérét, rendelkeztek az előállítás és a sokszorosítás körülményeiről. Megalakult a Tájékoztatási Hivatal, szigorodtak a lapalapítási követelmények, a párt monopoljogot gyakorolt a hírközlésben, a papír- és nyomdaipari előállításban. Az egyszemélyes szerkesztői felelősség deklarálása, valamint az 1958-as művelődéspolitikai határozat új típusú cenzúrendszert eredményezett a tájékoztatásban: megjelent a sajtó kézivezérlése és az előzetes (ön)cenzúrával szembeni elvárás. Ezekben az években nemcsak a sajtó tartalmi befolyásolása valósult meg, hanem a sajtótermékek előállításához szükséges intézményi és infrastrukturális feltételek is teljes mértékben politikai ellenőrzés alá kerültek.

(2.2) A második korszakban (1960–1964) az autoriter jellegű médiairányítás némileg háttérbe szorult: a magyar belpolitikában enyhülés vette kezdetét, amely a tájékoztatáspolitikában is éreztette hatását (lásd a mellékletben szereplő 1. ábrát). Az 1963-as

amnesziarendelet lezárta a forradalom utáni véres megtorlások időszakát. Fontos hivatkozási alappá vált az 1961-ben, az SZKP XXII. kongresszusán meghirdetett „békés egymás mellett élés”, amely a Kádár János által hangoztatott „aki nincs ellenünk, az velünk van” nézettel együtt új korszakot hozott el. Ennek eredményeképpen a sajtóval szemben támasztott elvárások is enyhültek, a korábbi szentimentális, agitatori-propagandista újságírás helyett a tájékoztatás és a politikai és kulturális nevelési célú feladatok kerültek előtérbe. A megengedőbb politikai attitűd a művészeti irányításban is megjelent: az MSZMP VIII. kongresszusán kifejezésre jutott az, hogy a pártvezetés teret ad „minden más jó szándékú, nem ellenséges művészeti tevékenységnek is”, vagyis halványan, de körvonalazódott az, hogy a nyilvános szférában létezik egy „megtűrt” kategória is. Lényeges előrelépést jelentett az is, hogy 1963 decemberében döntés született a nyugati rádióállomások – a BBC, az Amerika Hangja, a Szabad Európa Rádió – adása zavarásának átmeneti megszüntetéséről.²

(2.3.) A harmadik korszakban (1965–1970) a magyar médiapolitikában a liberalizáció jegyeit figyelhetjük meg (lásd a mellékletben szereplő 1. ábrát): az 1965-ös, a „tájékoztatás megjavításáról” szóló Politikai Bizottsági határozatban tudatosodott az, hogy a „szocialista demokrácia” és a tömegkommunikáció között elválaszthatatlan kapcsolat van, és a közönség nem korlátlanul alakítható embertömeget, hanem egy olyan differenciált csoportot alkot, amely eltérő igényeket és elvárásokat tanúsít a tömegkommunikációval szemben. A PB-határozat már nyíltan megfogalmazta azt is, hogy mindenről – így a kedvezőtlen dolgokról is – tájékoztatást kell adni. Az Aczél György vezette Kulturális Elméleti Munkaközösség 1966-os kiadványának megjelenése után a tájékoztatáspolitikai irányítás retorikai szintjén is rögzült – az eddig csak gyakorlatban alkalmazott – differenciált kultúr- és tájékoztatáspolitikai, és ettől kezdve a tiltott és a támogatott osztályozási rendszerbe bekerült a tűrt kategória is. Mindezek hatására megjelentek a könnyedebb, szórakoztató tartalmak a sajtóban és az elektronikus médiában, valamint a kulturális szférában. Megsokszorozódott az időszakos sajtókiadványok száma, és bővült a politikamentes lapok köre. Javultak az újságírói szakma lehetőségei is: 1967-től felsőfokú végzettséghez kötötték a szakmába állást, és szorgalmazták az idegnyelv-tanulást. Jelentős, sokrétű és hosszú távon érvényesülő hatással járt az 1968-ban meghirdetett új gazdasági mechanizmus, mert ennek következtében Magyarország több szempontból élenjáró lett a keleti blokkon belül, az életszínvonal-politika fenntartása érdekében pedig egyre inkább rákényszerült arra, hogy nyisson a nyugati országok felé (Ripp 2009: 46, Földes 2018: 120, Békés 2019: 195).

² MOL XIX-J-1-k-USA-18/d-033/1964. 39 d. Külügyminisztériumi feljegyzés a rádióállomások zavarásának megszüntetéséről (1963. december 14.).

(2.4.) A negyedik korszakban (1971–1976) a liberalizáció visszaszorult, és újból az autoriter pártirányítás került előtérbe (lásd a mellékletben szereplő 1. ábrát). Részben Brezsnyev kényszerítésére, részben a geopolitikai eseményeknek köszönhetően megtorpant az új gazdasági mechanizmus, és a magyar gazdaság hanyatlani kezdett. Problémaként jelent meg a magyar médiairányításban, hogy a belpolitikai újságírás a korábbi évek megengedőbb médiapolitikai irányításának köszönhetően egyre kritikusabb hangvételtől számolt be kedvezőtlen hazai társadalmi és gazdasági folyamatokról. A pártvezetés 1971-ben a sajtó tevékenységét szigorúbb ellenőrzés alá vonta azzal, hogy nyíltan deklarálta elvárásait: „A sajtó akkor szolgálja jól a párt politikáját, ha a rendelkezésre álló eszközökkel mozgósítja a lakosságot ... A tömegtájékoztatás, a közvéleményformálás nagy felelősséget ró a sajtó munkatársaira. ... Törekedjenek a pontosságra a vélt igazságok megírása helyett. Ne csak regisztrálják, hanem formálják, alakítsák a közvéleményt.”³

(2.5.) Az ötödik médiapolitikai szakasz (1977–1985) átmeneti időszak volt: a médiairányítás sem autoriter, sem liberalizálódó jegyeket nem mutatott (lásd a mellékletben szereplő 1. ábrát). Az 1977-es új külgazdasági stratégia meghirdetése után felélénkültek az ország külpolitikai kapcsolatai, ám – a Helsinkii egyezmény sikere ellenére – ez a törekvés már nem segített, a magyar gazdaság ekkor már mély válságban volt, amit nem lehetett eltitkolni. A pártvezetés észlelte, hogy nem tartható már az az 1970-es évek elejétől érvényes álláspont, hogy csak a kedvező hírekről lehet tájékoztatást adni, mert az emberek mindennapi tapasztalatai nem igazolták vissza a hivatalos kommunikációban elhangzottakat. Így az évtized második felében a tájékoztatásban a lakosság informálására helyeződött a hangsúly. A Kádár-korszakban először ekkor jelent meg a pontosság és a közérthetőség iránti elvárás, ami összefüggésben állt azzal, hogy ismét a tájékoztatáspolitikai kidolgozóinak látóterébe került a társadalmi differenciáltság jelensége. 1980-ban az MSZMP a XII. kongresszusa után már nyíltan hirdette a társadalmi tagoltság jelentőségét, illetve a differenciált politikai kommunikáció és a hiteles tájékoztatás szükségességét. Érdeemes megjegyezni, hogy ezzel retorikai szinten Magyarországon hamarabb jelentkezett a liberalizációs szándék, mint a Szovjetunióban, ugyanis Gorbacsov csak 1985-től jelentette be az új politikai irányvonalat, amely a nyíltabb és őszintébb tájékoztatást hirdetett.

(2.6.) Az utolsó, hatodik korszakban (1986–1990), az MSZMP-n belül egyre erősödő politikai törésvonalak és a felszínre kerülő véleménykülönbségek, valamint a gazdasági krízis és a fokozódó társadalmi elégedetlenség miatt a belpolitikai ügyek váltak hangsúlyossá. A tájékoztatáspolitikában a korábbiaknál is dominánsabbá vált a társadalom tagoltságának és a

³ Az MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Bizottságának állásfoglalása a belpolitikai újságírás helyzetéről és néhány problémájáról (1971. május 21.) (Vass 1983: 72–73).

nyilvánosság jelentőségének felismerése, valamint a tájékoztatás javításának szándéka annak érdekében, hogy párbeszéd alakulhasson ki a társadalom egyes tagjaival. Ám a merev, a közvetlen irányítást feladni képtelen pártpolitikai elképzelések miatt a nyilvánosság politikai ügyekbe való bevonása nem valósult meg. Tényleges változások csak az első magyar sajtótörvény hatályba lépését követően, vagyis 1986 után jelentkeztek. Ekkor több olyan liberalizáló, a nyilvánosság kiszélesedését segítő tájékoztatáspolitikai mérföldkő volt az évtizedben, amelyek megvalósulása elképzelhetetlen lett volna a korábbi években. Ám ezek nem egy megújuló tájékoztatáspolitikai koncepció eredményei voltak, hanem a második nyilvánosság(ok) megerősödésének köszönhetőek.

(3.) A csernobili atomkatasztrófa médiareprezentációjának vizsgálatára irányuló alapkutatásomban komplex módon mutattam be az esemény hazai kommunikációját. Nemcsak a médiaszövegeket elemeztem, hanem a levéltári források segítségével feltártam azt is, hogy a baleset utáni napokban milyen információval rendelkezett a magyar pártvezetés a történekről, és ehhez képest milyen intézkedéseket hozott (erről lásd a mellékletben szereplő 2. ábrát), így a korábbi kutatásoknál talán árnyaltabb képet tudtam festeni az eseményről szóló hivatalos hazai tájékoztatásról. A kvalitatív interjúknak köszönhetően a hírközlésben egykor aktívan részt vevő szakemberektől tudtam meg olyan értékes adatokat, amelyeket sem a primer, sem a szekunder irodalomból nem lehetett volna kinyerni.

(3.1.) Kutatási eredményeim azt mutatják, hogy a csernobili atomkatasztrófa hazai kommunikációjában ugyanaz a mechanizmust figyelhetjük meg, mint a gazdasági nehézségek ábrázolásánál: a tényleges problémáról (jelen esetben a veszélyről) nem esett szó, a kedvezőtlen híreket pedig kedvezőkkel igyekeztek ellensúlyozni, és csak idővel jelentek meg a pontos tájékoztatások.

(3.2) A médiaelemzés azt mutatja, hogy a Magyar Rádió, a Szabad Európa Rádió magyar nyelvű adása és a Magyar Televízió két, a napilapok három napos késéssel számoltak be a történekről. Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy a Magyar Rádió és a Televízió rögtön, a történekt hivatalos szovjet beismerését követően hírt adott a katasztrófáról. Vagyis Magyarországon a késlekedést nem a hazai hírközlő szervek információ-visszatartása, és nem vagy csak részben a tájékoztatáspolitikai, hanem a szovjet fél időhúzásából és titkolózásából fakadó információhiányos állapot okozta.

(3.3.) A magyar pártiratokból látható, hogy a magyar pártvezetés április 26-án nem hivatalos forrásokból tájékoztatást kapott arról, hogy Észak-Európa több pontján magasabb radioaktív sugárzási szintet mértek, ám ezek az információk ekkor még nem jelezték egyértelműen a magyar szakemberek számára a hazánkat is fenyegető veszélyt. Erre utal az, hogy a készenléti állapotot csak két nappal később, április 28-án rendelték el Magyarországon,

de fontos kiemelni, hogy ez a hivatalos szovjet tájékoztatás előtt megtörtént (lásd a mellékletben szereplő 2. ábrát). A magyar pártiratokból látható az is, hogy már akkor összehívták a szakértői bizottságot, amikor még kizárólag a rövid TASZSZ-jelentés és a kijevi főkonzul két rejtjeltávirata szolgált információval a történekről. Ekkor, április 29-én még a Szabad Európa Rádió adásaiban is csak találgatások folytak arról, hogy mi történhetett s milyen következményekkel lehet számolni. A hazai szakértők két napos ülést tartottak, másnap, április 30-án elrendelték a rendszeres radioaktív sugárszint-mérést, a jódtabletták gyártását, és számolva a meteorológiai körülményekkel, felkészültek a legrosszabb forgatókönyvre – épp ez idő alatt érte el Magyarország légterét a radioaktív felhő. A hazai sugárszint változatlanságáról szóló hírek csak addig voltak érvényben, amíg a szakértői bizottság is bizonytalan volt a részleteket illetően: május 1-jétől kezdve, miután a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium több megyében legeltetési tilalmat rendelt el, már olyan közlemények jelentek meg a magyar médiában, amelyek közvetve ugyan, de elismerték a káros anyagok jelenlétét. A radioaktív szennyeződési szint május 2-án tetőzött Magyarországon, amelyről explicit módon nem számolt be a média – ekkor tették közzé az egészségvédelmi előírásokat –, majd ezt követően jelentek meg a sugárszint ingadozásáról és csökkenéséről szóló tájékoztatások. Ám – mint az utólag a hivatalos feljegyzésekből látható – a radioaktív sugárzás jelentős mértékű csökkenése csak a május 8-ai esőzések nyomán következett be.

(3.4.) A csernobili hírközlésben a következő dinamikát figyelhetjük meg: a baleset hivatalos beismerését követő órákban minden tudható információ nyilvánosságra kerül a Magyar Rádióban, majd – miután a pártvezetés április 30-án kézivezérlésre vált – két hétig kizárólag a Tájékoztatási Hivatal által meghatározott témákról lehet beszámolni, végezetül – miután a Magyar Rádió műsorkészítői május 10-én lehetőséget kapnak arra, hogy a központi narratívában eddig nem szereplő témákról is készíthetnek hanganyagot – nem áll vissza a média totális kontrollja, és egyre több részlet kerül nyilvánosságra a balesetről és annak hazai következményeiről.

(3.5.) Az atomkatasztrófa médiareprezentációja rámutat a magyar nyilvánosság két sajátosságára is. Egyrészt arra, hogy milyen újságírói mozgástér lehetett az egyes médiumoknál. A tájékoztatási kötelezettség megjelent az újságírói szerepértelmezésben: Bedő Iván a Magyar Rádióban saját felelősségére adásba engedte a lehallgató szolgálat által továbbított nyugati hírt, a hetilapok újságírói kronologikusan közreadták a tudható részleteket, a Műszaki Egyetem lapjában a saját célközönség mellett laikus olvasók számára is érthető szacikket közöltek, a Magyar Rádió 168 óra című műsorának készítői két hétvégén is új témákat emeltek be a közbeszédbe Csernobil kapcsán, a Magyar Televízió munkatársai pedig igyekeztek minél több témában, minél több helyszínen riportot készíteni.

(3.6.) Másrészt (ez) a médiaelemzés (is) láthatóvá teszi, hogy a nyilvánosságnak különböző szélességű körei voltak az 1980-as években. Az eredmények azt mutatják, hogy a politikai napilapok munkatársai a szigorú pártirányítás miatt nem tudták betölteni tájékoztató feladatukat: az itteni hírek rövidek és szűkszavúak voltak és hemzsegték a – jellemzően előző napi televízióban vagy rádióban elhangzott interjúk szövegeiből átvett – sugárbiológiai szakzsargonról. Vagyis a laikus olvasó számára ezek kevésbé voltak informatívak. Ugyanez volt a helyzet a Magyar Rádiónál, ahol – leszámítva a néhány órás, cenzúramentes időszakot – május 10-éig, a 168 óra első tematikus műsoráig nagyon rövid tájékoztatásokat lehetett hallani. Az első információhiányos napokban a Szabad Európa Rádió volt az, amely valamelyest csillapítani tudta a híréhséget azzal, hogy nyugati hírforrások alapján is tájékoztatást adott, és olyan feltételezéseknek, találgatásoknak is teret engedett – így, ha pontosabb tájékoztatást nem is adott a SZER, egyfajta közösségformálásra alkalmas volt, mert elősegítette az eseményről való közös gondolkozást. Részletesebb közleményekkel és háttérinformációkkal a hetilapok jelentkeztek a május 10-ei hétvégén, ám ezek a hosszabb hírciklus miatt mindig csak utólag tudtak információval szolgálni. Mivel ezek kisebb olvasóközönséghez szóltak, mint a napilapok, itt kevésbé érvényesült a pártpolitikai kontrol. Ennek eredményeképpen itt a baleset körülményeit részletesen ismertették, hatásait számos téma mentén tárgyalták és többoldalas cikkeket közöltek. A Jövő Mérnöke című tudományos szaklapban pedig látható a jelenség értelmezésére, a fogalommagyarázatra és a történetek megértésére való törekvés, amely annyira eredményes volt, hogy az itt olvasható cikkek a sugárbiológiában nem jártas olvasók számára is érthetőek voltak – még ha a teljes tudományos érvelés nem is, a végső következtetések mindenképpen.

(4.) Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy az 1986-os csernobili atomkatasztrófa hazai kommunikációja mérföldkőnek tekinthető a Kádár-korszak tájékoztatáspolitikájában, mert közvetett módon elősegítette a médiapolitikai irányelvek liberalizációját. Továbbá ez az eset világosan mutatja a korszak egészét tekintve egyre jellemzőbbé váló folyamatot, amely során a tájékoztatáspolitikai retorika és praxis fokozatosan eltávolodott egymástól. A média politikai instrumentalizációja meggátolta a Kádár-korszakban az objektív tájékoztatást, de a nem várt eseményekről való hírközlésben esetenként az újságírói praxis szabta meg a tájékoztatás kereteit, ugyanis ebben a helyzetben a tájékoztatáspolitikára volt kényszerülve arra, hogy valamiféle rugalmasságot mutasson, hiszen a média immár nem korlátozódhatott kizárólag arra, hogy propagandatevékenységet folytasson.

4. Főbb hivatkozások

- Aszódi Attila (2006): Csernobil 20 éve, *Fizikai Szemle* 4., 114–118. o. <http://fizikaiszemle.hu/archivum/fsz0604/aszodi0604.html>.
- Aszódi Attila (2016): Csernobil 30 – a baleset okai és következményei. https://aszodiattila.blog.hu/2016/04/26/csernobil_201
- Bajomi-Lázár Péter (2005): Médiapolitika. 19–51. o. In: Bajomi-Lázár Péter, szerk. (2005): *Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bayer József (1997): *A politikai legitimitás. Elméletek és viták a legitimitásról és a legitimációs válságról*. Budapest: Napvilág Kiadó–Scientia Humana.
- Békés Csaba (2019): *Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika 1944–1991*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Bernays, Edward L. (1928/2005): *Propaganda*. New York: IG Publishing.
- Brown, James A. C. (1963): *Techniques of Persuasion. From Propaganda to Brainwashing*. Harmondsworth: Penguin Books
- Buzinkay Géza (2016): *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Budapest: Wolters Kluwer.
- Carey, James W. (1989/2009): *Communication as Culture. Essays on Media and Society*. New York–London: Routledge.
- Chalaby, Jean K. (1996): Journalism as an Anglo-American Invention: A Comparison of the Development of French and Anglo-American Journalism, 1830s-1920s. *European Journal of Communication*, 11(3), pp. 303–326.
- Cseh Gergő Bendegúz & Kalmár Melinda & Pór Edit, szerk. (1999): *Zárt, bizalmas, számozott II. Irodalom- sajtó- és tájékoztatáspolitikai, 1962–1979 (dokumentumok)*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Cseh Gergő Bendegúz & Krahulcsán Zsolt & Müller Rolf & Pór Edit, szerk. (2004): *Zárt, bizalmas, számozott. Tájékoztatáspolitikai és cenzúra 1956–1963 (dokumentumok)*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Cseh Gergő Bendegúz, Haász Réka, Katona Klára, Ring Orsolya és Tóth Eszter (2018): *„Ez a sugárzás nem ismer határokat” Dokumentumok a csernobili katasztrófa magyarországi következményeiről*. Budapest: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára & Kronosz Kiadó.
- Ellul, Jacques (1965): *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*. New York: Vintage Books.
- Földes György (2015): *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai I-II*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Földes György (2018): *Ívek és töréspontok. Gazdaság, politika, ideológia 1945 után*, Budapest: Napvilág Kiadó.
- Fricz Tamás (1988): *Az MSZMP és a tömegkommunikáció. A párt hivatalos nézetei a tömegkommunikáció politikai intézményrendszerben betöltött, illetve társadalmi szerepéről az 1957–1986 közötti tájékoztatáspolitikai dokumentumok tükrében*, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Alfaprint Nyomdaipari Kiszervezet, Budapest, 1988. XX. évfolyam, 3. szám, belső kiadvány
- Germuska Pál (2010): Zápor, zivatar, jégeső. In: Kozák Gyula (szerk.): *Kádárizmus átereszek évkönyv XVIII*. 185–220. o. Budapest: 1956-os Intézet.

- Gibbs, Joseph (1999): *Gorbachev's Glasnost. The Soviet Media in the First Phase of Perestroika*. College Station, Texas: A&M University Press.
- Hallin, Daniel C. & Mancini, Paolo (2004/2008): *A média- és politikai rendszerek három modellje*. Budapest: AKTI-Gondolat.
- Hegedűs István (2001): Sajtó és irányítás a Kádár-korszak végén, *Médiakutató*, 2. sz. 45–60. o.
- Herman, Edward S. & Noam Chomsky (2016): *Az egyetértésgépezet - A tömegmédia politikai gazdaságtana*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Jakab Zoltán, szerk. (1987): *Tömegkommunikáció a Magyar Szocialista Munkáspárt határozataiban és dokumentumaiban (1957–1980)*, 17/1, Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Kalmár Melinda (2014): *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjet rendszer 1945–1990*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Klemperer, Viktor (1947/2013): *A Harmadik Birodalom nyelve*, Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Kornai János (2012): *A szocialista rendszer. Válogatott művek, II. kötet*. Pozsony: Kalligram Kiadó.
- Lasswell, Harold D. (1938): *Propaganda Technique in the World War*. New York: Peter Smith.
- Linz, Juan J. & Stepan, Alfred (1996): *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press
- Lippmann, Walter (1922): *Public Opinion*. New Brunswick & London: Transaction Publishers.
- McNair, Brian (1991): *Glasnost, Perestroika and the Soviet Media*, London: Routledge.
- Nagy Lajos Géza (1989): A kettészakadt társadalom. A lakosság, az értelmiség és saját tagságának képe az MSZMP-ről. *Jel-Kép*, 4. sz. 52–64. o.
- Paál Vince, szerk. (2015): *A sajtószabadság története Magyarországon 1914–1989*. Budapest: Wolters Kluwer.
- Plokhly, Serhii (2018): *Chernobyl: History of a Tragedy*, London: Penguin Books Ltd.
- Ripp Zoltán (2009): *Eltékozolt esélyek? A rendszerváltás értelme és értelmezései*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Sakwa, Richard (1993/2008): *Russian Politics and Society*, London and New York: Routledge.
- Seymour-Ure, Colin (1974): *The Political Impact of Mass Media*. London: Sage Publications.
- Siebert, Fredrick S., Theodore Peterson & Wilbur Schramm (1956/1984): *Four Theories of the Press*. Urbana & Chicago: Chicago University Press.
- Sipos Balázs & Takács Róbert (2005): Újságírói normák. In Bajomi-Lázár Péter, szerk. (2005): *Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig*. 53–88. o. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Sipos Balázs (2010): *Média és demokrácia Magyarországon. A politikai média jelenkortörténete*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Szatmáry Zoltán & Aszódi Attila (2005): *Csernobil. Tények, okok, hiedelmek*. Budapest: Typotex.
- Takács Róbert (2009): A sajtóirányítás szervezete a Kádár-korszakban. *Médiakutató*, X. évf. 3. sz. 93–116.

Takács Róbert (2012): *Politikai újságírás a Kádár-korban*, Budapest: Napvilág Kiadó & Politikatörténeti Intézet.

Takács Róbert (2015b): A sajtó a Kádár-korszakban. 492–595. o. In. Paál Vince, szerk. (2015): *A sajtószabadság története Magyarországon 1914–1989*. Budapest: Wolters Kluwer

Vásárhelyi Mária & Halmai Gábor, szerk. (1998): *A nyilvánosság rendszerváltása*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.

Vass Henrik & Ságvári Ágnes, szerk. (1979): *MSZMP határozatai és dokumentumai 1956–1962*.

Vass Henrik, szerk. (1974): *A Magyar Szocialista Munkáspárt Határozatai és dokumentumai 1967–1970*. Kossuth Kiadó: Budapest.

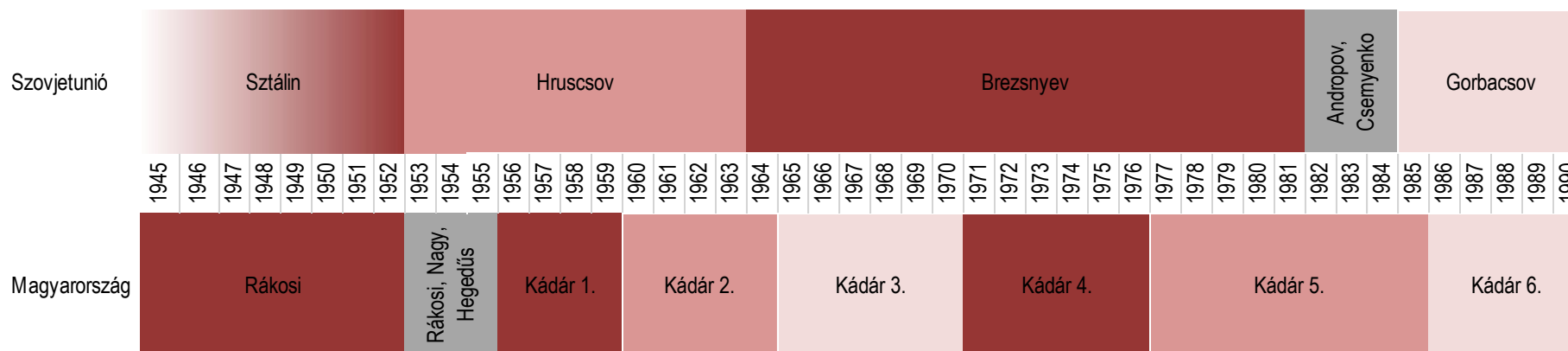
Vass Henrik, szerk. (1978): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971–1975*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

Vass Henrik, szerk. (1983): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1975–1980*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

Vass Henrik, szerk. (1989): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1980–1985*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

5. Mellékletek

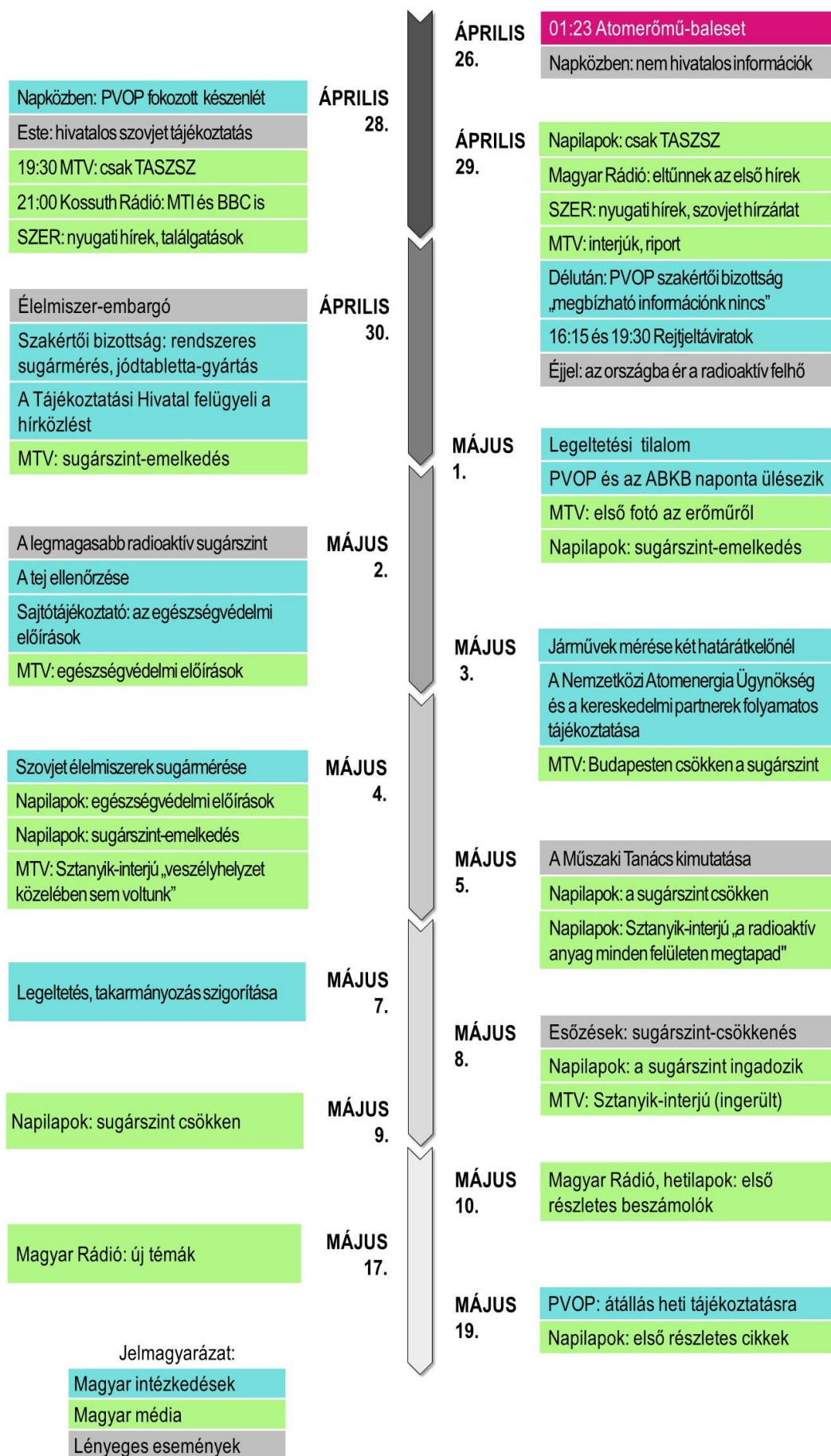
1. ábra. A szovjet-kommunista sajtómodell alapvető jellemzői 1947 és 1990 között a Szovjetunióban és Magyarországon.

Jelmagyarázat:

- autoriter tájékoztatáspolitikai irányítás
- az autoriter és a liberalizálódó irányítás közötti átmenet
- a tájékoztatáspolitiká liberalizálódása
- nincsen meghatározó tájékoztatáspolitikai irány

2. ábra. Az atomkatasztrófa utáni legfontosabb információk, pártintézkedések és médiamegjelenések időrendi ábrája.

6. A témakörrel kapcsolatos publikációk jegyzéke

Folyóirat-cikkek magyar nyelven

1. Kékesdi-Boldog Dalma (2018): Az 1980-as évekbeli magyar tájékoztatáspolitikája egy rendkívüli esemény tükrében: a csernobili atomkatasztrófa a Népszabadságban, *Médiakutató*, XIX. évf. 2. sz. 49–61. o.
2. Kékesdi-Boldog, Dalma (2019): Az 1980-as évekbeli magyar tájékoztatáspolitikáról és a csernobili atomkatasztrófa pártállami kommunikációjáról. Válasz Sükösd Miklósnak. *Médiakutató*, XX. évf. 1. sz. 103–105. o.
3. Kékesdi-Boldog Dalma (2019): A csernobili atomkatasztrófa kommunikációja a Magyar Rádióban és a Szabad Európa Rádióban, *Médiakutató*, XX. évf. 4. sz. 21–35. o.
4. Kékesdi-Boldog Dalma (2020): A csernobili atomkatasztrófa hírei a Magyar Televízióban, *Médiakutató*, XXI. évf. 2. sz. 37–55. o.
5. Kékesdi-Boldog Dalma (2020): A csernobili atomkatasztrófával kapcsolatos kutatási anyagok a Tömegkommunikációs Kutatóközpontban, *Jel-Kép* 2020/3. sz. 82–96. o.
6. Kékesdi-Boldog Dalma (2020): „A szovjet elvtársak nem adnak tájékoztatást” A csernobili atomkatasztrófa utáni intézkedések Magyarországon és a baleset hazai médiareprezentációja, *Betekintő* 14. évf. 4. sz. 7–29. o.
7. Kékesdi-Boldog Dalma (2021): A szovjet-kommunista sajtómodell sajátosságai és korszakai Magyarországon 1956 és 1990 között, *Jel-Kép (Várható megjelenés: 2021/1. sz.)*.

Folyóirat-cikkek idegen nyelven

1. Bajomi-Lázár Péter & Kékesdi-Boldog Dalma (2018): Zurück in die Zukunft. Das Wiedererstarben autoritärer Medienpolitik in Ungarn, *Osteuropa*, vol. 3–5, pp. 273–282.
2. Kékesdi-Boldog, Dalma (2019). The Chernobyl disaster: A case study on the information policy of the Kádár regime. *Central European Journal of Communication*, vol. 12. No 1(22) Spring, pp. 79–92 DOI: 10.19195/1899-5101.12.1(22).5